
UDC 336.7

JEL classification: B 13, B 19, B 31

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.01.171>

Ірина ЧИРАК,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та економічної теорії,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: chyрак.iryна@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1593-7042>

ДАВИД РІКАРДО – ВИЗНАНИЙ ЛІДЕР КЛАСИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ (ДО 250-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Чирак І. Давид Рікардо – визнаний лідер класичної політичної економії (до 250-річчя з Дня народження). *Вісник економіки*. 2022. Вип. 1. С. 171–190. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.01.171>

Chyrak, I. (2022). Davyd Rikardo – vyznanyi lider klasychnoi politychnoi ekonomii (do 250-richchia z Dnia narodzhennia) [David Ricardo – recognized leader in classical political economy (to the 250th anniversary of his birth)]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*. 2022, 1, 171–190. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.01.171>

Анотація

Вступ. Давид Рікардо є дуже помітною особою в історії економічної думки. Він є визнаним лідером класичної політичної економії й авторитетним фінансистом як у Великобританії, так і в Європі у першій половині XIX ст. Його вважають одним із творців трудової теорії вартості, який довів її до логічного завершення. Вчений здійснив суттєвий вклад у розробку наукового методу дослідження економічних явищ.

Мета. Узагальнити економічні погляди видатного науковця на економічні явища і процеси, дію економічних законів, які забезпечують рівновагу ринкової економіки, та на основні принципи економічного лібералізму. Проаналізувати погляди Д. Рікардо на закони розподілу суспільного багатства між трьома класами та вплив відомого розподілу доходів на зростання величини обсягів багатства.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, індукція та дедуція, які використовували для оцінювання поглядів, висновків та рекомендацій вченого щодо забезпечення ринкової рівноваги та зростання матеріального багатства суспільства; історичний – для розуміння суті еволюції відомих поглядів щодо трудової теорії вартості, теорії грошей і земельної ренти; поєднання абстрактного методу з кількісним аналізом для визначення кількісних характеристик економічних явищ;

© Ірина Чирак, 2022.

позитивний і нормативний – для дослідження основних і відмінних рис у поглядах представників класичної політичної економії.

Результати. Досліджено наукову творчість Давида Рікардо і встановлено, що він був яскравим представником класичної політичної економії, послідовником і водночас опонентом окремих теоретичних положень Адама Сміта. З'ясовано, що найважливіші ідеї економічної теорії відображені у його трудовій теорії вартості, теорії капіталу і грошей, теорії розподілу доходів, теорії оподаткування і теорії порівняльних переваг у міжнародній торгівлі. Встановлено, що науковець зробив помітний внесок у розробку наукового методу дослідження, зокрема започаткувавши метод сходження від абстрактного до конкретного та широке використання методу наукової дедукції. На переконання вченого, предметом політичної економії має бути дослідження законів розподілу доходів між класами суспільства у формі ренти, прибутку й заробітної плати. Д. Рікардо здійснив помітний внесок в обґрунтування політики вільної торгівлі у міжнародній сфері, важливості та вигідності зовнішньої торгівлі для країн.

Перспективи. Перспективність здійснення подальших досліджень полягає у більш глибокому і детальному аналізі методів, які використовував науковець у процесі дослідження економічних явищ і процесів. Це дасть змогу більш об'єктивно оцінити вклад Д. Рікардо у становлення та розвиток економічної науки.

Ключові слова: політична економія; економічний лібералізм; теорія розподілу доходів; трудова теорія вартості; ефективне оподаткування; теорія капіталу та грошей; теорія порівняльних переваг; земельна рента.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 14.

Iryna CHYRAK,

PhD, associate professor ,

Associate Professor of Economics Department

West Ukrainian National University,

Lvivs'ka St., 11, Ternopil city, 46009, Ukraine,

e-mail: chyrak.iryana@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1593-7042>

DAVID RICARDO – RECOGNIZED LEADER OF CLASSICAL POLITICAL ECONOMY (TO THE 250TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

Abstract

Introduction. David Ricardo is a very prominent figure in the history of economic thought. He is a recognized leader in classical political economy and a reputable financier in both Britain and Europe in the first half of the XIX century. He is rightly considered one of the creators of the labor theory of value, he has brought it to its logical conclusion. The scientist made a significant contribution to the development of a scientific method for studying economic phenomena.

Purpose of the research is to generalize the economic views of a prominent scientist on economic phenomena and processes, the action of economic laws that ensure the balance

---

of a market economy and the basic principles of economic liberalism; analyze the Ricardo's views on the laws of social wealth distribution between three classes of society and the impact of the existing distribution of income on the growth of wealth.

Methods. *The methodological basis of the study are such general scientific methods as analysis, synthesis, induction and deduction, which were used to assess the views, conclusions and recommendations of the scientist to ensure market equilibrium and increase the material wealth of society; historical – to understand the essence of the evolution of existing views on the labor theory of value, the theory of money and land rent; combining the abstract method with quantitative analysis to determine the quantitative characteristics of economic phenomena; positive and normative – to study the main and distinctive features in the views of representatives of classical political economy.*

Results. *It has been researched the David Ricardo's scientific work and it has been established that he was a prominent representative of classical political economy, a follower and at the same time an opponent of certain theoretical positions of Adam Smith. It was found that the most important ideas of economic theory have been reflected in his labor theory of value, the theory of capital and money, the theory of income distribution, tax theory and the theory of comparative advantage in international trade. It was established that the scientist had made a significant contribution to the development of the scientific method of research, in particular, by introducing the method of convergence from the abstract to the concrete and widespread use of the method of scientific deduction. According to the scientist, the subject of political economy should be the study of the laws of distribution of income between classes of society in the form of rents, profits and wages. D. Ricardo made a significant contribution to the justification of free trade policy in the international sphere, the importance and profitability of foreign trade for countries.*

Discussion. *The prospect for further research is a deeper and more detailed analysis of the methods used by the scientist in the study of economic phenomena and processes. This will allow assessing the Ricardo's contribution to the formation and development of economics more objective.*

Keywords: *political Economy; economic liberalism; income distribution theory; labor theory of value; effective taxation; theory of capital and money; theory of comparative advantage; land rent.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.

JEL classification: B 13, B 19, B 31.

Постановка проблеми. Вчення Давида Рікардо високо оцінили в середовищі представників економічної науки як у період життя і творчості вченого, так і в теперішній час. Найважливіші ідеї Д. Рікардо відображені у його теоріях, зокрема трудовій теорії вартості, теоріях капіталу, відтворення і грошей, теоріях розподілу доходів, земельної ренти, порівняльних переваг у міжнародній торгівлі та інших. На відміну від інших представників класичної школи політичної економії, він вважав, що предметом політичної економії має бути вивчення сфери розподілу, а точніше – «вивчення законів, які управляють цим розподілом».

Важливим внеском науковця в економічну науку є дослідження законів, які управляють обігом товарів і грошей у міжнародних економічних відносинах і які

актуальні для сучасного періоду. Д. Рікардо запропоновано теорію диференціальної ренти, головна ідея якої полягає у тому, що рента завжди платиться за користування землею, актуальна сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновки, що здобутки видатного англійського економіста, представника класичної політичної економії Давида Рікардо знаходиться у центрі уваги протягом тривалого часу. Дослідженням наукової спадщини класичної школи, зокрема Д. Рікардо, займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. Блауг [1], Ш. Жид і Ш. Рист [2], С. Злупко [3], Н. Краус [4], С. Крیمеші [5], Е. Майнбурд [6], К. Маркс [7], А. Маршалл [8], П. Юхименко [9] та ін. Однак повною мірою розкрити всю глибину та складність проблем наукової спадщини великого вченого так і не вдалося. Як свідчать результати проведеного дослідження, досі відсутній глибокий аналіз праць Д. Рікардо, особливо українських науковців.

Мета дослідження. Узагальнити економічні погляди видатного вченого на економічні явища і процеси, дію економічних законів, які забезпечують рівновагу ринкової економіки та на основні принципи економічного лібералізму. Проаналізувати погляди Д. Рікардо на закони розподілу суспільного багатства між трьома класами та вплив розподілу доходів на зростання величини обсягів багатства.

Результати дослідження. Давид Рікардо народився 19 квітня 1772 р. у Лондоні в багатодітній сім'ї (всього 17 дітей) біржового маклера. Походив родом з португальсько-єврейської сім'ї, яка емігрувала в Англію із Нідерландів безпосередньо перед його народженням. Розпочав освіту у лондонській початковій школі, а потім два роки здобував знання у торговій школі Амстердаму. В 14-тирічному віці поринув у світ комерції, допомагаючи батькові у торговельних і біржових операціях на Лондонській фондовій біржі. З 16 років Давид самостійно виконував ділові доручення батька на біржі і в конторі.

Давид Рікардо ніколи не навчався у коледжі чи університеті, тобто не здобув систематичну освіту, але самостійно вивчав математику, фізику, хімію, геологію, теологію і літературу. Певний час він працював викладачем математики.

Батьки Давида відносились до марранів і вели дуже консервативний спосіб життя. В 21 рік Рікардо відмовився від традиційного іудаїзму, одружився на Присциллі Елл Уілкінсон, яка сповідувала релігію квакерів. Батько і мати під впливом єврейської общини відреклися від сина і залишили його без будь-якої підтримки. Проте природні здібності, критичне мислення і гнучкий розум допомогли йому ще в юному віці стати мільйонером. За 12 років праці біржовим маклером він нажив велике багатство у 20 млн фунтів стерлінгів (у перерахунку на 2005 р. це становило 1 млрд 250 фунтів стерлінгів, а на сьогодні це становить близько 2 млрд фунтів стерлінгів) і вже не займався біржовим маклером. У 38 років Д. Рікардо став відомим фінансистом, членом керівного комітету Лондонської біржі, власником багатого будинку в центрі Лондона та замської резиденції Геткум-парк на території графства Глостершир і батьком 8 дітей.

У 1812 р. він припинив комерційну діяльність, став багатим рантьє і землевласником та розпочав наукову діяльність. Важливу роль у формуванні Рікардо як великого дослідника-політеконома відіграла його зацікавленість природничими науками. Інтерес до політичної економії проявився після його знайомства у 1799 р. з книгою

Адама Сміта «Багатство народів». Рікардо пов'язувала багаторічна творча дружба з багатьма відомими економістами – Ж.-Б. Сеєм, Т. Мальтусом, І. Туком, Дж. Мак-Куллахом та ін. Найвідомішим його другом був Джеймс Мілль, який мав особливо великий вплив на Рікардо і фактично майже силоміць змусив його взятися за написання основної праці. Капітальна праця Д. Рікардо «Засади політичної економії і оподаткування» становить вершину в розвитку класичної буржуазної політичної економії.

З часом він був учасником політичних кіл Лондона й активно виявляв себе в дискусіях. Крах на Лондонській біржі та його наслідки спонукали Д. Рікардо поглиблено вивчати економічну теорію. Після стрімкого підвищення ціни на золото у 1809 р. він назвав його причину – помилкова політика банку Англії. В тому самому році вийшла перша його стаття «Ціна золота», яка була надрукована в авторитетній газеті «Morning Chronicle» під керівництвом Джеймса Перрі. Публікації мали великий суспільний резонанс, що надихнуло Рікардо на написання памфлету «Висока ціна на золото як доказ знецінення кредитних білетів».

В 1815 р. був виданий памфлет «Дослід про вплив ціни на зерно на прибуток з капіталу». В ньому Д. Рікардо виклав основні положення своїх теорій про ренту і розвиток капіталістичного суспільства. Стаття мала великий успіх у прогресивних громадських колах Англії.

У 1816 р. була видана книга «Пропозиції на користь економічного і стійкого грошового обігу», а в 1817 р. – головна праця Давида Рікардо «Засади політичної економії і оподаткування», яка принесла йому славу. Цій праці характерна вишукана полеміка й високі принципи наукової етики, які заслуговують поваги в наш час. У ній науковець розвиває ідеї теорії Адама Сміта про те, що вартість товарів, яка визначається працею для їх виробництва, є основою доходів представників різних класів суспільства. На переконання Давида Рікардо, першочерговою метою політичної економії має бути дослідження основних принципів розподілу доходів у суспільстві.

Щодо біографії Д. Рікардо, то варто зазначити, що за чотири роки до своєї смерті він повністю припиняє заняття у сфері бізнесу. Це рішення було прийнято не стільки для того, щоб, використовуючи своє доволі велике матеріальне й фінансове положення, продовжити подальші наукові пошуки у сфері економічної теорії, а й через бажання на державному рівні втілити в життя власні економічні ідеї. Він приєднався до партії поміркованих лібералів, став великим лендлордом, а в 1819 р. – членом палати общин у британському парламенті від одного із виборчих округів Ірландії. Не приєднавшись офіційно до жодної з парламентських фракцій, Д. Рікардо дотримувався незалежної позиції щодо всіх проблем. Протягом чотирьох років вів активну політичну діяльність і здійснив глобальні перевороти у поглядах на проблеми економіки держави. У парламентських промовах рішуче виступав за відміну «хлібних законів», зменшення державного боргу, удосконалення банківської системи, розвиток промисловості, підтримував вимоги щодо лібералізації економіки, свободи торгівлі і видавництва, недопущення обмежень права на зібрання тощо. За час свого чотирирічного перебування у парламенті він виголосив 126 промов [10]. Завдяки його незаперечному авторитету парламент прислухався до пропозицій Д. Рікардо у

І. Чирак

Давид Рікардо – визнаний лідер класичної політичної економії (до 250-річчя з Дня народження)

сфері економічної політики, які сприяли перетворенню вільної торгівлі у провідну мету британської політики на світовому ринку.

У 1821 р. спільними зусиллями Д. Рікардо, Дж. Мілля, Т. Мальтуса та Т. Тука у Лондоні було засновано перший клуб любителів політичної економії, членами якого були усі помітні економісти того часу.

Давид Рікардо – останній великий представник класичної буржуазної політичної економії. Після нього досліджувалися лише окремі, хоча й надмірно великі проблеми наукової буржуазної політекономії у працях Дж. Рамсея, Р. Джонса і А. Шербюльє. До середини ХІХ ст. встановилося панування ненаукової, вульгарної буржуазної політичної економії.

Помер Давид Рікардо 11 вересня 1823 р. Похований у Гатком-парку у графстві Глостершир, у Великобританії.

Давид Рікардо (1772–1823)

У першій половині ХІХ ст. визнаним лідером політичної економії і авторитетним економістом як у Великобританії, так і в Європі був Давид Рікардо. Він був послідовником і водночас опонентом окремих теоретичних положень Адама Сміта.

Економічні ідеї Д. Рікардо відображені у його працях, головною з яких є «Засади політичної економії і оподаткування» (1817). В ній найбільш повно і критично проаналізовані економічні явища і процеси, викладена система економічних поглядів науковця на основні принципи економічного лібералізму, досліджено економічні закони, які забезпечують рівновагу ринкової економіки та сприяють зростанню матеріального багатства суспільства. Особливо велика увага приділена пошуку закону розподілу багатства між трьома класами (землевласниками, капіталістами і найманими робітниками) та визначенню впливу на зростання обсягів виробництва способу розподілу багатства на доходи – ренту, прибуток і заробітну плату.

Праця «Засади політичної економії і оподаткування» складається із 32 глав, які можна згрупувати у 3 частини. У першій частині (глава І–ХІІ) досліджуються основи економічної теорії, у другій (глава ХІІІ–ХІХ) – питання ефективного оподаткування, у

третій (глава XX–XXXII) – здійснено критичний аналіз основних економічних теорій того часу.

Найважливіші ідеї економічної теорії Д. Рікардо відображені у трудовій теорії вартості, теорії капіталу та грошей, теорії розподілу доходів, теорії порівняльних переваг у міжнародній торгівлі, теорії оподаткування тощо.

Особливість позиції Д. Рікардо виявляється в тому, що предметом політичної економії у нього є вивчення сфери розподілу. З цього приводу він зауважує: «Визначити закони, які управляють цим розподілом, – головне завдання політичної економії» [11, с. 30]. Водночас Д. Рікардо не виключає із об'єкта свого аналізу сферу виробництва. Крім цього, в одному із листів Т. Мальтуса зауважує, що найбільш великою і, напевно, найбільш важливою складовою політичної економії є проблема «розвитку багатства країни» і «закони, згідно з якими розподіляється її зростаючий продукт» [11, с. 80]. Науковець так трактує предмет політичної економії під безпосереднім впливом промислового перевороту. Різке загострення класових протиріч насамперед між працею і капіталом, породжених промисловою революцією, назовні найбільш концентровано проявилось у боротьбі класів за збільшення своєї частки в національному доході. Саме тому Д. Рікардо, який намагався вивчати виробництво у певній соціальній формі, в системі виробничих відносин, вбачає предмет політичної економії у сфері розподілу. На його переконання, саме у формах розподілу найбільш правильно відображено фіксування факторів виробництва у суспільстві.

У працях Давида Рікардо помітна спроба виокремити виробничі відносини людей окремо від продуктивних сил суспільства і оголосити ці відносини власним предметом політичної економії, що було помітним кроком у науковому трактуванні предмета. Проте Д. Рікардо фактично ототожнює всю сукупність виробничих відносин з відносинами розподілу, що суттєво звужує рамки предмета політичної економії. Він не розкрив виробничі відносини людей як особливе соціальне явище і не зміг розробити цю категорію. Проте, навіть не бачачи визначальної залежності системи виробничих відносин від рівня розвитку продуктивних сил, науковець дав глибоке трактування предмета політичної економії і підійшов дуже близько до таємниць соціального механізму капіталістичної економіки.

Давид Рікардо зробив суттєвий поступ вперед і в розробці наукового методу дослідження економічних явищ. Він вперше в історії політичної економії в основу економічної теорії капіталізму поклав трудову теорію вартості, яка найбільшою мірою відображає загальні, найбільш типові для капіталізму відносини: товарні. Згідно з його поглядом, трудова теорія вартості – це вихідний пункт аналізу економічних явищ капіталізму. Доречно зауважити, що трудову теорію вартості спонтанно, інтуїтивно використовували як вихідний пункт аналізу економічних відносин капіталізму ще попередники Д. Рікардо, зокрема В. Петті й А. Сміт. З цих позицій вони розглядали природу окремих, але дуже важливих економічних явищ і процесів – ренти, прибутку, – проте не вирішили цю проблему повністю. Свідоме використання Д. Рікардо трудової теорії вартості у процесі аналізу капіталізму створило підґрунтя для наукового пояснення не лише окремих конкретних явищ капіталістичної економіки, а й всієї їх сукупності з точки зору їх внутрішньої основи. Як зауважував К. Маркс, «саме в цьому і полягає велике історичне значення Рікардо для науки» [7, с. 178].

Такий підхід дав змогу Д. Рікардо подолати протиріччя, характерні для економічного вчення А. Сміта, який не зміг правильно вирішити проблему вихідного пункту політичної економії капіталізму і з його однобічним підходом до економічних явищ з позицій або конкретної, або абстрактної праці [7, с. 421; 424]. В теорії Д. Рікардо визначну роль відіграє підхід, який базується на дослідженні внутрішніх залежностей економічних явищ капіталізму. Це вказує на суттєвий поступ уперед у напрямку до концепції двоїстого характеру праці як найважливішого методологічного принципу політичної економії.

До заслуг Давида Рікардо можна віднести започаткування (хоча і в нерозвиненій формі) методу сходження від абстрактного до конкретного. Він розпочинає своє дослідження з аналізу товару, його споживної вартості і вартості, а потім розглядає різні економічні явища капіталізму під кутом зору їхньої відповідності або невідповідності принципу трудової теорії вартості. Таке зіткнення конкретних відносин капіталістичного виробництва із законом вартості – це форма застосування методу сходження від абстрактного (товар, вартість) до конкретного (капітал, середній прибуток, заробітна плата, рента тощо).

Метод Давида Рікардо дав йому змогу досягти важливих наукових результатів. Він, зокрема, фактично дійшов висновку, що праця – це єдине джерело вартості, розумів експлуататорську природу капіталістичного прибутку як результат праці найманого працівника, яку безоплатно привласнює капіталіст; пояснював існування земельної ренти з точки зору трудової теорії вартості; визначив виявлення економічних протиріч класів буржуазного суспільства. Водночас для його методу характерна певна наукова недостатність, яка виявляється у метафізичному підході до економічних явищ. Так, у товарних відносинах він бачив лише загальну основу капіталістичних відносин, а не їх початкову історичну базу. Давид Рікардо не зрозумів такої важливої обставини, що капіталістичні відносини виробництва виростають в результаті розкладу простого товарного виробництва і приходять йому на заміну. Він перескакує через необхідні історичні етапи й ототожнює різні економічні поняття одне з іншим, наприклад вартість товару з її модифікацією відносинами розвинутого капіталізму – ціною виробництва. Про метафізичну обмеженість у застосуванні методу сходження від абстрактного до конкретного свідчить той факт, що і в першому розділі «Зasad політичної економії» й оподаткування – у процесі розгляду вартості як такої вже передбачається наявність не тільки товарів, а й заробітної плати, капіталу, прибутку, навіть ... загальної норми прибутку, різні форми капіталу у тому вигляді, в якому вони впливають з процесу обігу [7, с. 179].

Проте деякі економісти зауважили, що в процесі використання «методу наукової дедукції простежується відраза Д. Рікардо до індукції» [11, с. 136]. Ця відраза, на думку А. Маршалла, пояснюється його єврейським походженням. У представників цієї нації змалечку вихована повага до такого абстрактного багатства, як гроші як головне мірило цінності всього, що нас оточує, а його накопичення й ефективне використання було головним сенсом життя більшості цих людей. Грошове середовище стало для них внутрішнім світом [8, с. 195].

Підсумовуючи погляди на методологію Давида Рікардо, яку він використовував для дослідження економічних явищ і процесів, можна виокремити такі характерні ознаки:

-
- механістичний матеріалізм як філософська основа визнання економічного розвитку об'єктивним і закономірним процесом;
  - послідовне й неухильне дотримання теорії вартості, визнання праці основним джерелом багатства;
  - ідея особистого інтересу як головної рушійної сили розвитку суспільства;
  - доктрини природного права як наукової істини, концепції економічного лібералізму, вільної конкуренції та невтручання держави в економічне життя;
  - визнання капіталізму вічним, єдиним і природним суспільним ладом;
  - захист політики фритредерства;
  - високий рівень абстракції, поєднання абстрактного методу з кількісним аналізом для визначення кількісних характеристик економічних явищ;
  - використання діалектичного методу: розгляд економічних явищ і процесів у різноманітності їх форм і суперечностей [12, с. 248–249].

Трудова теорія вартості посідає одне з чільних місць у дослідженнях Давида Рікардо. Він перший в історії економічної науки за основу своєї теоретичної системи свідомо і неоднозначно взяв трудову теорію вартості, з позиції якої аналізував усі економічні процеси, категорії і закони. Те нове, що вніс Д. Рікардо у трудову теорію вартості, обумовлено насамперед змінами історичних обставин, переходом від капіталізму мануфактурного до капіталізму машинної стадії розвитку. Він більш послідовно, ніж А. Сміт, розробив положення про працю як єдине джерело вартості. Водночас він критично розглядав вульгарні трактування вартості. Насамперед вказав на помилковість твердження А. Сміта про те, що вартість товарів визначається працею, яка купується на ці товари, а також доходами різних класів суспільства («догма Сміта»).

На противагу А. Сміту, Д. Рікардо заперечував оцінювання вартості як результату поєднання заробітної плати, прибутку й ренти. Він був прихильником однофакторного визначення вартості товару: вона залежить від кількості праці, необхідної для його виробництва, і не може визначатися розміром винагороди за цю працю. Тобто вартість є первинна і не може визначатися доходами. На його глибоке переконання, визначення вартості за величиною робочого часу є абсолютним, загальним законом, а «співвідношення різних товарів – єдиний засіб, який може озброїти людей правилом обміну цих товарів» [13, с. 406].

Критично оцінюючи погляди Ж.-Б. Сея на користь товарів як регулятора їхньої вартості, він писав: «Це було б правильно, якби вартість товарів регулювалася тільки покупцями». Д. Рікардо зазначав, що користь товарів, тобто їхня споживна вартість, необхідна для того, щоб товар мав вартість, проте вона не становить джерело вартості... «корисність не являється мірилом мінової вартості, хоча вона суттєво необхідна для цієї останньої» [14, с. 263; 12, с. 33]. Відсутність уявлення про двояку природу праці не дозволила Д. Рікардо науково вирішити проблему співвідношення вартості і споживної вартості, розкрити причину їх протилежного руху в умовах зростання продуктивної сили праці.

Давид Рікардо критично оцінював концепцію «суб'єктивної цінності». Він писав, що «ступінь задоволення від користування товаром не може бути мірилом цінності, оскільки дві людини при використанні одного і того ж предмету можуть отримувати

зовсім різні задоволення». Одночасно він визнавав вплив такого показника, як «рідкість товарів» на визначення величини вартості, вважаючи, що «рідкість» потрібно віднести до факторів, які утворюють вартість. Це підтверджено в його праці: «Товари, які мають корисність, поповнюють свою мінову вартість із двох джерел своєї рідкості і кількості праці, необхідної для їх виробництва» [10, с. 228].

Вартісноутворювальну роль рідкості він розглядав як виняткову, характерну для обмеженої невеликої групи товарів, які є невідтворюваними (шедеври мистецтва, рідкісні книги, монети тощо). «... В масі товарів, які щоденно обмінюються на ринку такі товари становлять дуже незначну частку. Переважна ж більшість всіх товарів вимірюється працею» [10, с. 33–34].

Заслугою Давида Рікардо є встановлена ним відмінність між працею як субституцією вартості і працею як внутрішньою мірою вартості: «... праця являється основою всякої вартості і... відносна кількість її визначає «майже виключно відносну вартість товарів» [10, с. 40]. Таке розмежування вело до відкриття категорії абстрактної праці.

Вчений встановив загальну залежність величини вартості товару від рівня розвитку продуктивності праці. «Якщо мінова вартість товарів визначається кількістю праці, втіленою в них, то всяке зростання цієї кількості має збільшувати вартість такого товару, на який витрачається праця, а всяке зменшення – знижувати її» [10, с. 35].

Заслугою Давида Рікардо також є постановка проблеми суспільно необхідної праці. Оскільки затрати праці дрібного товаровиробника, робітника мануфактури і робітника машинної фабрики у процесі виробництва товарів одного виду суттєво відмінні, то величину вартості мають регулювати ті затрати праці, які необхідні для його виробництва за найбільш несприятливих умов. Під останніми Д. Рікардо розуміє такі, «за яких необхідно вести виробництво, щоб була вироблена необхідна кількість продуктів» [10, с. 69]. Вчений фактично здійснює розмежування між індивідуальною та суспільно необхідною працею, доторкаючись до самої суті механізму закону вартості і відіграючи помітну роль у розвитку економічної науки. Проте, пропонуючи як регулятор величини вартості товару індивідуальні витрати праці виробників за найгірших умов, він допускає певні помилки. Запропоноване ціноутворення підходить лише для сільського господарства, добувної промисловості і як рідкісний виняток для обробної промисловості, але не для всіх галузей економіки.

Значну увагу Давид Рікардо приділяв проблемі перенесення вартості використаних засобів виробництва на товари, що виробляються. Цей метод також використовував Ф. Кене, який дотримувався думки, що вартість використаних засобів не втрачається, а переноситься на новий товар. Д. Рікардо конкретизує таку постановку проблеми і в третьому відділі розділу I своєї основної праці формулює її так: «На вартість товарів впливає не тільки праця, використана безпосередньо на них, але і праця, витрачена на знаряддя, інструменти і споруди, які сприяють цій праці» [10, с. 42]. Тезою про те, що засоби виробництва не створюють нову вартість, він наніс удар по вульгарній апологетиці капіталізму в теорії «продуктивності капіталу». Аналізуючи процес виробництва у сільському господарстві, Д. Рікардо показав, що навіть земля як фактор виробництва не створює вартості товарів, а дохід, який вона приносить у формі ренти, є результатом праці найманих працівників і обумовлений дією закону

вартості. Зрештою робиться висновок, що єдиним джерелом вартості є лише праця, витрачена на виготовлення товарів.

Давид Рікардо робить спробу застосувати трудову теорію вартості для аналізу грошей. У праці «Дослідження про природу грошей» (1807 р.) він трактував гроші з позицій товарної теорії. Вартість грошей (золота і срібла) вчений визначав затратами праці на їх виробництво, виділяв специфіку грошей як особливого товару, який є мірилом вартості усіх інших товарів і засобом їх обігу. Заслуговує на позитивну оцінку його думка про те, що кількість паперових грошей в обігу має визначатися вартістю товарної маси на ринку. Проте його позиції надто суперечливі, що не дало змогу створити наукову теорію грошей на цій основі.

Фактично Д. Рікардо притримувався двох протилежних точок зору щодо визначення величини вартості грошей. З одного боку, він намагався підійти до вказаної проблеми з позицій, які він розробив у теорії трудової вартості, і визначати вартість грошей так само, як і всіх інших товарів. Такий підхід дає змогу зробити висновок, що саме вартість грошей – за незмінної величини цін товарів, що знаходяться в обігу, – це вирішальний фактор, який визначає необхідну кількість грошей для обігу. З другого боку, перебуваючи під враженням знецінення паперових і золотих грошей, він доходить до зовсім протилежного висновку: вартість грошей встановлюється в обігу і визначається їхньою кількістю. Надалі він розвиває один із варіантів кількісної теорії грошей, відповідно до яких вартість грошей визначається процесом обігу, в якому гроші виступають без вартості, а товари – без ціни. Ототожнюючи гроші із звичайними товарами, Рікардо відходить від свого головного методологічного принципу – трудової теорії вартості.

За стабільного розвитку економіки, вважав Д. Рікардо, в обігу кожної окремої країни знаходиться певна необхідна кількість золотих грошей, яка відповідає величині вироблених життєвих благ. Гроші обертаються за своєю дійсною вартістю. Коли в країні утворюється пасивний торговельний баланс (обсяг імпорту переважає над обсягом експорту), гроші «помандрують» за кордон для оплати надлишку імпорту. Виникне певний дефіцит грошей, який приведе до підвищення їхньої цінності. Одночасно знизяться товарні ціни, що стимулюватиме їх експорт і сприятиме поверненню назад грошей до країни. На основі цього Д. Рікардо робить висновок, що необхідна існування вільної торгівлі, яка приводить до рівноваги співвідношення між кількістю золота у країні та рівнем цін завдяки вільному переміщенню грошей і товарів між країнами.

Відхід Д. Рікардо від товарної до кількісної теорії грошей викликав критику К. Маркса, який був палким прихильником товарної теорії грошей. Проте окремі дослідники вчення Д. Рікардо вважають, що саме на основі кількісної теорії грошей було зроблено відкриття, яке стало його головним внеском до економічної науки [2, с. 137]. Мова йде про дослідження законів, які управляють обігом товарів і грошей у міжнародних економічних відносинах.

У грошовій теорії Давида Рікардо варто виокремити два положення, які входять до «золотого фонду» класичної політичної економії:

1) гроші як товар в разі зменшення своєї вартості зумовлюють необхідність зростання заробітної плати, що «неминуче супроводжується зростанням цін на товари» [13, с. 447];

2) гроші як загальний засіб обміну між цивілізованими країнами «розподіляються між ними у пропорціях, які змінюються з кожним удосконаленням у торгівлі і машинах, з кожним утрудненням у добуванні харчів та інших предметів життєвої необхідності для зростаючого населення» [13, с. 452].

Залишаючись переконаним послідовником трудової теорії вартості, у питаннях грошового обігу він відходить від неї, стверджуючи, що ні золото, ні будь-який інший товар не можуть служити завжди досконалою мірою вартості для всіх речей. Це зробило його прихильником повної заміни золотих грошей паперовими за умови дотримання обережності у процесі їхнього обігу: в обігу не має бути більшої кількості грошей від їхньої необхідної кількості.

Незважаючи на певну непослідовність Давида Рікардо та незавершеність у дослідженні ключових питань товарного виробництва, його трудова теорія вартості стала видатною подією в історії політичної економії. З одного боку, ця теорія – це дослідження загальних економічних відносин і закономірностей, які є основою капіталістичного способу виробництва, а з другого – розробка найважливішого методологічного принципу аналізу конкретних і складних сутнісних відносин капіталістичної економіки.

Значну увагу Давид Рікардо приділив проблемам капіталу та відтворення суспільного виробництва. Його теорія капіталу ґрунтується на визнанні капіталу головним фактором розвитку продуктивних сил суспільства, частиною багатства країни, яку використовують у виробництві. На переконання вченого, капітал – це «частина багатства країни, яка використовується у виробництві та складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин тощо, необхідних для того, щоб привести у рух працю» [13, с. 452]. Він розглядав капітал «вічною категорією, частиною багатства, що витрачається з метою майбутнього виробництва» [13, с. 421].

Його позиція загалом збігається з думками інших представників класичної політичної економії, які зверталися до теорії капіталу, але, на відміну від них, він зміг показати, що через відмінності у величині прибутку виникають «переміщення капіталу із однієї сфери застосування до іншої» (з галузі до галузі). Це означало розкриття механізму міжгалузевої конкуренції капіталів. Розвиваючи теорію капіталу, Д. Рікардо обґрунтував висновок про правомірність існування прибутку.

Порівняно з А. Смітом, він зробив крок уперед щодо трактування основного й оборотного капіталів, визначення критеріїв їх класифікації (поділу) залежно від характеру зношуваності та часу їх обороту. На його думку, «залежно від того, як швидко зношується капітал і як часто він вимагає відтворення, капітал зараховується до оборотного або до основного» [13, с. 421].

М. Блауг, який присвятив свою фундаментальну працю «Економічна думка у ретроспективі» саме Давиду Рікардо, вважає, що «центральна проблема, яка стояла перед Рікардо, а саме: як зміни відносних величин у продукті землі, праці і капіталу пов'язані з нормою нагромадження капіталу, залишається однією із постійних тем

зацікавленості у сучасних економістів. В цьому розумінні рикардістська економічна теорія все же жива» [1].

У теорії відтворення Д. Рікардо визнавав «закон ринків» Ж. Б. Сея, тобто догму про безкризовий і рівноважний стан економіки за умов повної зайнятості. Ринкову економіку вважав ідеально саморегульованою системою із необхідними зворотними зв'язками. Виробництво товарів створює необхідні доходи, на які можна купити всі інші товари. В разі надвиробництва одного із товарів ринок «сигналізуватиме» його виробникам зниження цін на цей товар. Теза про «безкризовість» капіталізму не означає, що Д. Рікардо взагалі не допускав можливості виникнення економічних криз. Вони можуть виникати у середньострокових періодах внаслідок неправильного розподілу ресурсів, коли їх забагато в галузях, де є великий попит на товари, і замало в тих, де попит малий.

У теорії розподілу доходів Д. Рікардо виходив з пріоритетності розподілу в економічній теорії. Розглядаючи закони розподілу як предмет політичної економії він близько підійшов до виявлення соціальної форми виробництва як головного об'єкта вивчення у цій науці. Досліджував механізм розподілу доходу між трьома класами суспільства (власниками землі, власниками грошей або капіталу і власниками робочої сили або найманими працівниками) з метою виявлення частки доходу кожного із них (земельної ренти, прибутку і заробітної плати) або пропорцій розподілу національного продукту.

Важливою заслугою Давида Рікардо є те, що на основі трудової теорії вартості він наблизився до розуміння єдиної експлуататорської основи всіх капіталістичних доходів – прибутку, земельної ренти і процента. На відміну від А. Сміта, він доводив, що вартість створюється лише працею, а отже, заробітна плата і прибуток є двома частинами однієї величини і змінюються обернено пропорційно. Рента, яка є різницею між загальною вартістю і сумою заробітної плати та прибутку, також змінюється за рахунок зміни величини цих доходів. Таким чином, очевидно, що коли праця – це єдине джерело вартості, то доходи капіталістів і землевласників є результатом привласнення неоплаченої праці.

З позицій трудової теорії вартості, він рішуче відхиляє вульгарні концепції розподілу, а саме: концепції «продуктивного капіталу» і «специфічної продуктивності землі», які джерелами вартості і, відповідно, доходів, вважали ті фактори, які беруть участь у створенні споживної вартості, але безпосередньо не стосуються виробництва вартості.

Аналізуючи прибуток, Д. Рікардо встановлює, що він становить частину вартості товару і його джерелом є праця найманих виробників. Тобто прибуток виступає як привласнена капіталістами неоплачена праця найманих робітників.

Особливу зацікавленість у Д. Рікардо викликає проблема величини прибутку і його співвідношення із заробітною платою. Він зауважує, що рівноважні капіталу приносять однаковий прибуток незалежно від того, яку кількість праці вони приводять у дію. Аналізуючи питання співвідношення заробітної плати і прибутку як двох складових цінності, доходить висновку, що в разі зростання заробітної плати відповідно зменшується прибуток капіталіста. Він зауважує, що рух заробітної плати є визначальним у співвідношенні заробітної плати і прибутку, і це зумовлено тим, що

праця виступає джерелом цінності, а її функціонування потребує витрат на утримання робітника і його сім'ї. Проте заробітну плату неможливо підняти так високо, щоб нічого не залишилось на прибуток.

У вченні Давида Рікардо приділена значна увага проблемі зниження норми прибутку. З розвитком суспільства норма прибутку має тенденцію до зниження, що зумовлено зменшенням продуктивності праці у сільському господарстві (дія закону спадної родючості ґрунтів), і що веде до зростання цін на продукти харчування, а отже, до підвищення заробітної плати і відповідного зниження норми прибутку. Фактором протидії цьому зниженню є зростання продуктивних сил.

Тенденцію до зниження норми прибутку вчений розглядає як катастрофу, адже це зумовить у майбутньому значне зменшення нагромадження капіталу і скорочення обсягів виробництва, що в поєднанні зі зменшенням віддачі землі може призвести до голоду і вимирання людства [13, с. 474].

На основі проведеного аналізу сутності і джерел прибутку Давид Рікардо робить такі висновки:

- прибуток є однією із основних форм доходу в капіталістичному суспільстві;
- можливість існування прибутку пояснюється здатністю найманого працівника створювати більшу вартість, ніж він отримує;
- прибуток знаходиться в оберненій залежності від заробітної плати: за збільшення прибутку зменшується заробітна плата і навпаки;
- норма прибутку (його співвідношення із заробітною платою, частка у загальній вартості) має природну тенденцію до зниження внаслідок дії закону спадної родючості землі (обґрунтованого А. Тюрго). На переконання Д. Рікардо, із залученням у господарський обіг менш родючих земель та зростанням ренти ціни на продовольство і працю зростають, абсолютна величина прибутку може зростати, проте норма прибутку має тенденцію до зниження;
- фактором протидії зниженню норми прибутку є вдосконалення машин, які застосовують у процесі виробництва предметів споживання, а також відкриття в агротехнічній науці (здешевлення предметів споживання і їжі гальмуватиме процеси збільшення заробітної плати).

Найбільш помітний вклад у концепції розподілу доходів Д. Рікардо вніс у теорію земельної ренти. Ренту вчений визначає як «долю продукту землі, яка виплачується землевласнику за користування першопочатковими і неруйнівними силами ґрунту».

Рента – одна з тих категорій, які насамперед почали вивчати і досліджувати. Однією з перших наукових шкіл, що започаткували вивчення економічної сутності ренти та рентних відносин, була класична школа. Її представники пов'язували ренту насамперед із земельними ресурсами, що було пов'язано з питаннями, які знаходилися у фокусі їхніх наукових досліджень. Саме представникам класичної школи належить ідея існування різних видів ренти.

А. Сміт заклав подвійність підходу до ренти як продукту землі та доходу, визначеного високим попитом за обмеженої пропозиції (орендної плати). Таким чином, рента є перевищенням ціни продукту над витратами праці і капіталу, водночас у витрати капіталу входить нормальний прибуток. Тобто рента, на переконання А. Сміта, – це залишок, отриманий у результаті вирахування з ціни продукту заробітної плати

і прибутку на капітал, тому не можна вважати отримання ренти, заробітної плати і прибутку явищами одного порядку.

Аналізуючи ренту, Давид Рікардо ставить за мету дослідити природу і виявити закономірності її динаміки. Виникнення ренти вчений пов'язує з утвердженням приватної власності на землю. Основна його теза полягала в тому, що рента виплачується за користування землею лише тоді, коли кількість землі обмежена, а її якість неоднакова. Причиною виникнення земельної ренти, на його думку, є перехід до використання менш родючих або гірше розташованих земельних ділянок внаслідок збільшення кількості населення, розвитку міст і, відповідно, продуктів сільськогосподарського виробництва. У такому разі на кращих землях виникне рента, а її величина буде залежати від різниці якості цих ділянок.

На переконання Д. Рікардо, вартість сільськогосподарських товарів так само, як і всіх інших, визначається витратами праці за гірших умов виробництва. Внаслідок цього фермери, які використовують більш родючі і краще розташовані землі, отримуватимуть додатковий дохід у вигляді різниці між витратами виробництва на гірших ділянках і на ділянках, які вони обробляють. Цей додатковий дохід привласнюють власники землі у формі ренти. Таким чином, науковець робить висновки, що рента – це «вільний дар природи», «результат її праці», яку сплачує землевласник у результаті приватної власності на землю, обмеженості та різної родючості земельних ресурсів. Він зауважує, що не сама земля є джерелом ренти, а праця найманих робітників у сільському господарстві, зростанню продуктивності якої сприяють сили природи на кращих і середніх ділянках землі. Щодо динаміки величини земельної ренти, то вона постійно зростатиме, і це пов'язується із залученням до обробітку все більших обсягів гірших земельних ділянок через зростання кількості населення та потреби у продуктах харчування.

Давид Рікардо є автором одного із найперших викладів теорії диференціальної ренти (хоча він і не вживав цей термін). «Коли з розвитком суспільства надходить в обробку земля другого розряду за родючістю, на землі першого розряду негайно виникає рента, і величина цієї ренти буде залежати від розходження в якості цих двох ділянок. Коли надходить в обробку земля третього розряду за якістю, негайно починає давати ренту земля другого розряду. Як і раніше, рента регулюється відмінністю в їх продуктивній силі. Водночас піднімається рента з землі першого розряду, тому що вона завжди має бути вище ренти з землі другого розряду на величину різниці в продукті, який вони дають за такої кількості капіталу і праці» [10, с. 433]. Фактично Д. Рікардо розглядав те, що К. Маркс визначив як диференціальну ренту I і II роду. «Трапляється часто, насправді це звичайне явище, що ще до переходу до обробітку «2, 3, 4 або 5 або гірших земель капітал може бути більш продуктивно затрачено на тих ділянках, які вже обробляються. Може, наприклад, виявиться, що в разі подвоєння початкового капіталу, витраченого на № 1, продукт хоча і не подвоїться, не збільшиться на 100 кварталер, але все ж зросте на 85 кварталер, ця кількість буде перевищувати те, яке було б отримано в разі додатку такого капіталу до землі № 3. У подібних випадках капітал буде переважно додаватися до старої землі і також доставить ренту, тому що рента завжди є різницею в продукті, отриманому за допомогою додатка двох однакових кількостей капіталу і праці» [13, с. 435]

Концепція Давида Рікардо про земельну ренту актуальна і сьогодні. Головні її ідеї полягають у тому, що рента завжди платиться за користування землею, оскільки її кількість не безмежна і якість – неоднакова, а із зростанням кількості населення починають оброблятися нові ділянки, гірші за якістю і місцезнаходженням, затратами праці, на основі яких визначатиметься вартість сільськогосподарських продуктів. Переконаливими є ресурсоутворювальні фактори, на які він вказав: неоднаковий природний потенціал учасників (родючість) і різна віддаленість цих ділянок від ринків, на яких може бути реалізована отримана з них товарна продукція.

Оскільки для Давида Рікардо земля є «невідтворювальною» і він розглядає її як ресурс фізичний, а не економічний, то не тільки земля, а й рента, на його думку, є «вільним даром землі».

Наявність абсолютної ренти Давид Рікардо не розглядав.

Важливих результатів Д. Рікардо досяг у процесі аналізу заробітної плати – доходу найманих робітників. На відміну від А. Сміта, він бачить відмінності між працею, втіленою в товарі та яка визначає його вартість, і так звану вартість праці, тобто заробітної плати. Вчений вказує, що вартість товару не зміниться в результаті зміни величини винагороди робітнику за його працю і що вартість товару, як правило, перевищує «вартість праці», яка створила цей товар.

Науковець не бачив відмінностей між поняттями «робоча сила як товар» і «праця як функція робочої сили». Проте він близько підійшов до правильного кількісного визначення ціни праці, фактично вартості робочої сили. Розмежовуючи природну й ринкову ціни праці, він вважає, що під впливом попиту і пропозиції природна ціна праці зводиться до вартості певної суми життєвих засобів, необхідних для утримання працівників і продовження їхнього роду, а певною мірою і для їхнього розвитку. Отже, природна ціна праці визначається цінністю засобів споживання робітника та його сім'ї. Природна ціна не є незмінною, нерухомою. Вона змінюється в різні часи в одній і тій самій країні і суттєво відрізняється від інших країн. Ринкова ціна праці коливається навколо природної під впливом природного руху робітничого населення. У разі перевищення ринкової ціни праці над природною чисельність робітників значно збільшується, зростає пропозиція праці і на певному етапі вона перевищує попит на неї. Це веде до виникнення безробіття і зниження ринкових цін праці, скорочення кількості робітничого населення до тих пір, поки пропозиція праці зменшиться до попиту на неї.

Відводячи вирішальну роль у дії «природного закону» заробітної плати співвідношенню попиту на працю і його пропозиції, Д. Рікардо відступає від своєї основної методологічної передумови – визначення вартості працею. Проте трудова теорія вартості дала змогу йому підійти до розкриття економічних протиріч класів буржуазного суспільства.

Положення Д. Рікардо про працю як єдине джерело вартості дає змогу встановити наявність єдиної експлуататорської основи доходів капіталістів і землевласників. На основі трудової теорії вартості встановлюється, що заробітна плата і прибуток, а також прибуток і земельна рента знаходяться в обернено пропорційній залежності. «...прибуток буде високим або низьким в тій самій пропорції, в якій буде низька або висока заробітна плата» [10, с. 46].

Неабияку зацікавленість викликає концепція про динаміку доходів класів капіталістичного суспільства. На переконання вченого, в міру розвитку капіталізму економічні протиріччя між класами матимуть тенденцію до посилення. Зі збільшенням кількості населення буде зростати вартість сільськогосподарських товарів, а отже, й рента. Номінальна заробітна плата буде зростати, а реальна буде залишатись практично незмінною внаслідок різних коливань. Прибуток матиме тенденцію до зменшення внаслідок зростання ренти.

Варто зазначити, що Давид Рікардо здійснив помітний внесок в обґрунтування доцільності політики вільної торгівлі у міжнародній сфері. У його теорії порівняльних переваг обґрунтовуються важливість і вигідність зовнішньої торгівлі для країни. Зокрема, він зазначив, що зовнішня торгівля «корисна для країн тим, що збільшує масу й різноманітність предметів, на які може використовуватись дохід, і створює завдяки різноманітності та дешевизні товарів потяг до заощадження і нагромадження капіталу» [13, с. 473].

Його теорія доповнила вчення А. Сміта, який пояснив існування і вигідність міжнародної торгівлі відмінностями в абсолютних витратах виробництва товарів у різних країнах («теорія абсолютних переваг»). На основі поділу праці і спеціалізації країн на випуску товарів, у виробництві яких в них існує абсолютна перевага, стає вигіднішим їх експорт в обмін на інші товари, витрати виробництва яких нижчі за кордоном. В теорії порівняльних переваг у міжнародній торгівлі Д. Рікардо доводив, що кожна країна, яка не має абсолютних переваг у виробництві будь-яких товарів, має спеціалізуватися на виробництві товарів, яким притаманні порівняльні переваги, що даватимуть найбільшу вигоду за нижчих витрат праці. Як зазначив вчений, якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони здатні виробляти з відносно меншими витратами порівняно з іншими країнами, то торгівля між ними буде взаємовигідною для обох країн незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно ефективним, порівняно з іншою.

Торгівля між країнами дозволяє їм реалізувати свої відносні (порівняльні) переваги і відмовитися від виробництва менш ефективного товару та спеціалізуватися на виробництві більш ефективного. Вчений вбачав загальну вигоду всіх країн від участі у міжнародній торгівлі (зростання національного багатства кожної країни), коли кожна країна зосередить свої зусилля у своїй сфері порівняльної переваги. На основі свого дослідження він виводить закон порівняльної переваги, суть якого зводиться до наступного: «країна повинна спеціалізуватися на виробництві якогось товару та експортувати його, якщо відмінність між витратами виробництва даного товару і вищими витратами виробництва інших товарів більша, ніж в інших країнах» [13, с. 475]. На основі цього закону Давид Рікардо визначає, що «вино потрібно виготовляти у Франції і Португалії, хліб потрібно вирощувати в Америці і Польщі, а різні металеві вироби потрібно створювати в Англії» [13, с. 475].

Зауважимо, що теорія порівняльних переваг у міжнародній торгівлі ґрунтується на основі фритредерських поглядів її прихильників, тобто на принципах вільної зовнішньої торгівлі, без обмежень з боку держави. Завдання теорії – сприяти розвитку міжнародної торгівлі.

Особливо великий внесок зробив Давид Рікардо у «теорію оподаткування», яка є подальшим розвитком поглядів на відносини між державою і населенням. Вчений вказує на недоцільність втручання уряду у процеси суспільного виробництва і розподілу і визначав податок як частину продукту землі і праці, яка спрямовується у розпорядження уряду.

Особливу увагу науковець приділив розробці принципів оподаткування, яку започаткував А. Сміт. Зокрема, Д. Рікардо:

- доводив, що податки зменшують нагромадження, тому необхідно оподатковувати дохід, а не капітал і спадщину;

- вважав, що величина податків має бути справедливою, забезпечувати можливість їх сплати залежно від співвідношення грошової вартості доходу людини та грошової вартості товару, який вона споживає;

- був противником зростання податків і розглядав нові податки як тягар для виробництва, що спричиняє підвищення природної ціни та скорочення обсягів виробництва, змінює ціни і заважає національному капіталу розподілятися найбільш вигідним для суспільства способом;

- обстоював оптимальність рівномірного розподілу прибуткового податку;

- був прихильником ідеї про необхідність зменшення податків, оскільки високі податки є злом, яке зменшує стимули до розвитку виробництва.

Велику увагу Давид Рікардо приділив питанням економічної політики з виробленням рекомендацій щодо організації зовнішньої торгівлі, грошового обігу, розподілу доходів та оподаткування.

Висновки. Внесок Давида Рікардо в економічну науку полягає у завершенні формування класичної політичної економії, яка створила цілісну картину функціонування ринкової економіки на засадах саморегулювання. Вчення Давида Рікардо здійснило великий вплив на всю економічну науку, збагативши її новими методами дослідження.

Заслугою вченого є доведення до логічного завершення трудової теорії вартості. Він обґрунтував однофакторне визначення вартості товару: вона залежить від кількості праці, необхідної для його виробництва. Д. Рікардо розмежував споживну (корисність) і мінову (цінність) вартості товару та започаткував питання про розмежування праці на індивідуальну і суспільно необхідну. Визначив поняття «ціна» як мінову вартість, виражену у грошовій формі та обґрунтував фактори, які впливають на ціну – попит, пропозиція, величина вартості товару, витрати виробництва, прибуток.

Вчений дослідив механізм розподілу доходу нації між трьома класами суспільства (землевласниками, капіталістами і найманими робітниками) з метою виявлення частки доходу кожного з них (ренти, прибутку і заробітної плати) та джерел їх надходження. На основі своєї теорії розподілу доходів показав наявність антагоністичних протиріч між основними класами капіталістичного суспільства.

Теорія «капіталу» ґрунтується на визначенні його головним фактором розвитку продуктивних сил суспільства і висновку про правомірність існування прибутку. В теорії «порівняльних переваг» у міжнародній торгівлі Д. Рікардо доводив доцільність спеціалізації кожної країни на виробництві товарів з порівняльними перевагами та їх участі у міжнародній торгівлі.

Перспективи подальших розвідок. Водночас є низка положень у вченні Давида Рікардо, яким, на нашу думку, не приділено достатньо уваги і які потребують подальшого вивчення наукового доробку Д. Рікардо. Зокрема, йдеться про методи, які вчений використовував для дослідження економічних явищ і процесів.

Література

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Москва : Дело Лтд, 1994. 688 с.
2. Жид Ш., Рист Ш. История экономических учений. Москва : Экон. 1995. 137 с.
3. Злупко С. М. Історія економічної теорії. Київ : Знання, 2005. 719 с.
4. Краус Н. М. Давід Рікардо – економіст епохи промислового перевороту. Історія економіки та економічної думки. Київ : Центр учб. літ., 2014. 159 с.
5. Cremaschi, S. (2021). David Ricardo. At Intellectual Biography. URL: https://www.researchgate.net/publication/354900306_David_Ricardo_An_Intellectual_Biography
6. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. Москва : Дело, Вита-Пресс, 1996. 544 с.
7. Маркс, К. Сочинения : в 30 т.; К. Маркс, Ф. Энгельс. Изд. 2-е. Москва : Госполитиздат, 1962. Т. 26; Ч. 1. 476 с.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. Москва : Прогресс: Универс, 1993. Т. 3, 594 с. URL: https://institutiones.com/download/books/1229-principyu-ekonomicheskoy-nauki.html#google_vignette
9. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: навч. посіб. 2-ге вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2001. 514 с.
10. Поліщук В., Несенко П. До проблеми вартості в праці Д. Рікардо «Начала політичної економії та оподаткування». 2018. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/261/pdf/129-146.pdf>
11. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения. Сочинения. Москва : Соцэкгиз, 1955. Т. 1. 360 с. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Rikardo1.pdf>
12. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст. : навч. посіб. ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Київ : Знання, 2011. 566 с.
13. Рикардо Д. Начала политической экономии. Классика экономической мысли : соч. ; В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс, М. Фридмен. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 406 с.
14. Рикардо, Д. Письма к экономистам. Сочинения. Москва Соцэкгиз, 1961. Т. 5. 271 с.

References

1. Blaug, M. (1994). Ekonomicheskaya mysl' v retrospektive [Economic thought in retrospect]. Moscow: Delo Ltd, 688 p. [in Russian].
2. Zhid, Sh. & Rist, Sh. (1995). Istoriya ekonomicheskikh ucheniy [History of economic doctrines]. Moscow: Econ., 137 p. [in Russian].
3. Zlupko, S. (2005). Istoriya ekonomichnoyi teorii [History of economic thought]. Kyiv: Znannya – Knowledge, 719 p. [in Ukrainian].

4. Kraus, N. (2014). David Rikardo – ekonomist epokhy promyslovoho perevorotu [David Ricardo – an economist of the industrial revolution]. History of economics and economic thought. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury – Center for Educational Literature, 159 p. [in Ukrainian].
5. Cremaschi, S. (2021). David Ricardo. At Intellectual Biography. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/354900306_David_Ricardo_An_Intellectual_Biography. DOI: 10.4324/9781003162100 [in English].
6. Mayburd, E. (1996). Vvedeniye v istoriyu ekonomicheskoy mysli. Ot prorokov do professorov [Introduction to the history of economic thought. From prophets to professors]. Moscow: Delo, Vita-Press, 544 p. [in Russian].
7. Marks, K. (1962). Sochineniya [Works]: in 30 volumes. Ed. 2nd. Moscow: Gospolitizdat, Vol. 26. Part 1, 476 p. [in Russian].
8. Marshall, A. (1993). Printsipy ekonomicheskoy nauki [Principles of economic science]: in 3 volumes. Moscow: Progress: Univers, Vol. 3, 594 p. Retrieved from: https://institutiones.com/download/books/1229-principy-ekonomicheskoy-nauki.html#google_vignette [in Russian].
9. Yukhimenko, P. & Leonenko, P. (2001). Istoriya ekonomichnykh uchen' [History of economic studies]. Kyiv: Znannya-Press – Knowledge Press, 514 p. [in Ukrainian].
10. Polishchuk, V. & Nesenko, P. (2018). Do problemy vartosti v pratsi D. Rikardo “Nachala politychnoyi ekonomiyi ta opodatkuvannya” [On the problem of value in the work of D. Ricardo “Principles of political economy and taxation”]. Retrieved from: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/261/pdf/129-146.pdf> [in Ukrainian].
11. Ricardo, D. (1955). Nachalo politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya. [The beginning of political economy and taxation]. Moscow: Sotsekgiz, Vol. 1, 360 p. Retrieved from: <http://www.library.fa.ru/files/Rikardo1.pdf> [in Russian].
12. Koziuk, V. & Rodionova, L. (Eds.). (2011). Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky: vid rannikh tsyvilizatsiy do pochatku XX stolittia [History of economics and economic thought: from early civilizations to the early twentieth century]. Kyiv: Znannya – Knowledge, 566 p. [in Ukrainian].
13. Ricardo, D. (2000). Nachala politicheskoy ekonomii. Klassika ekonomicheskoy mysli [The beginnings of political economy. Classics of economic thought]. Moscow: EKSMO-Press, 406 p. [in Russian].
14. Ricardo, D. (1961). Pis'ma k ekonomistam [The letters to eonomists]. Moscow: Sotsekgiz, Vol. 5, 271 p. [in Russian].

Статтю отримано 16 грудня 2021 р.

Article received December 16, 2021.